

A beregszászi református temető általános jellemzése

Rezümé. Kárpátalja településeinek története napjainkban is kevés szakirodalommal rendelkezik, így több aspektusú vizsgálata nem vesztett aktualitásából. Beregszász történetével kapcsolatosan néhány monográfia, turisztikai kiadvány és brosúra is keletkezett az utóbbi évszázad során, melyek közül a legkidolgozottabb Lehoczky Tivadar *Bereg vármegye monográfiája* és Csanádi György *Sorsfordító évek sodrásában* című kötete. Ezek a művek áttekintést adnak a település történeti korszakairól, de nem használják azt a fontos kortörténeti forrást, melyet a temető névanyaga, síremlékei, szimbólumai árulnak el számunkra. Így kutatásunk legfőbb aktualitása ezen forrás mélyebb megvizsgálása és felhasználása Beregszász múltjának megismeréséhez. Kultúránk folyamatosságát, identitásunk megőrzését biztosító szimbólumok, sírjelek ma csak díszek, jelentésük alig ismert. Régebben az embereknek a sír volt a fontos, ami a túlvilágba, az égbe vezető utat is jelentette, a sírjel pedig az ősökkel való kapcsolat szimbóluma volt. A munka ezen jellegzetességek elemzése céljából készült.

Abstract. The investigation of the history of Transcarpathian territory lacks the appropriate amount of literature, thus its extensive examination does not lose its topicality. Concerning the history of Beregszász, there have been some monographs, historical publications and brochures published during the last century, among which the monograph of Bereg county by Tivadar Lehoczky and the writing titled *Sorsfordító évek sodrásában* by György Csanádi are the two most important to be mentioned. These works give historical overview of the era and ages of the town, but do not use the important resource that the cemetery's onomastic research, tombs and symbols could give and show us. Thus, the main goal of this study is the profound examination of this resource in order to dig deeper into the history of Beregszász. The symbols and graves ensuring the preservation of our cultural identity nowadays are just decorations, while their meaning is hardly known. In the past graves were important for the people, meaning the path to heaven, to the after-life and the tombs meant the relationship, the connection with the ancestors. The goal of this work is to analyze these features.

A kutatás aktualitása és fontossága

„A temető halott falu, melyben az élő falu gazdasági és társadalmi törvényei érvényesülnek. Ugyanakkor rendkívül régi hagyományok is sokáig fennmaradtak benne, mert az ősök tisztelete élteti ezeket”¹ – írja Balassa Iván, s ezzel talán mindent elárult a temetőkutatás fontosságáról és szépségéről.

Azért is fontos a temetők kutatása, feltérképezése és rögzítése, hisz a sírhegyek tulajdonosainak a hozzátartozói már sokszor vagy nincsenek az élők sorában, vagy nem élnek az adott településen. Így ezek a síremlékek elhanyagoltak, nincsenek gondozva, elvesztették eredeti képüket és olvashatatlanok, emiatt 25–30 év elteltével engedélyezett a rátemetkezés, vagy sírledöntés, ami azt jelenti, hogy 50–100 évente változik a temetők tartalma és arculata. A mi munkánk célja tehát

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola 5. évfolyamos magyar nyelv és irodalom, valamint történelem szakos hallgatója. A tanulmányt dr. Bocskor Andrea lektorálta.

¹ BALASSA IVÁN: *A magyar falvak temetői*. Corvina kiadó. 1989. 8.

az, hogy megmentsük ezeket az igen fontos forrásokat, hisz Beregszászban is a lakosság nemzetiségi összetétele a hatalomváltások, migráció, asszimiláció és egyéb tényezők miatt folyamatosan változik, így ezzel együtt módosulnak a temetők sírfeliratainak nyelvi és néprajzi jellemzői is.

Egy nemzetnek csak akkor van jövője, ha ismeri múltját. Kárpátalja több évszázados fejlődése folyamán többnemzetiségű lakosságra tett szert, így magyarságának igen fontos, hogy a gyökereibe kapaszkodhasson, s így formálja életét, harcoljon megmaradásáért. A temetőkutatások eredményei tehát nagyban hozzájárulhatnak annak a tudáshalmaznak a kibővítéséhez, amit a településtörténeti monográfiák adnak, s melyek napjainkig hiányosak kárpátaljai vonatkozásban. A Kárpát-medence magyar temetőiről kevés leírás áll a rendelkezésünkre, s sok helytörténeti műben sincsenek számon tartva, nincsenek bemutatva azok az adatok, amelyekről a temetők árulkodnak, és amelyek nagy segítséget nyújtanának az alapos településtörténeti és demográfiai folyamatok megismeréséhez.

A temetők megnevezései arra utalnak, hogy a kialakulásuknál döntő szempont volt a vallási hovatartozás. Ez a kizárólagosság ma már csak a zsidó temetőkre vonatkozik, amelyek vallási hovatartozás szempontjából „tiszták”. A beregszászi református temetőbe a katolikusok a XX. század második felétől kezdtek el temetkezni. Ennek okát talán – ugyanúgy, mint a Felvidéken – abban is lehet keresni, hogy akkorra szinte teljesen megszűntek azok a „hagyományos kötöttségek”, amelyek korlátozták a vallásilag vegyes házasságokat.² Ez azt a következményt hozta magával, hogy a szláv lakosság is ebbe a sírkertbe temetkezett, s ezzel együtt a temető cirill betűs sírfeliratainak a megjelenése ekkorra tehető.

A beregszászi református temető általános jellemzése

A beregszászi református temető páratlan történelmi emlék, amely sokat segíthet Beregszász történelmének és fejlődésének, polgárai életének tanulmányozásában, megismerésében.

Beregszász városában a temetőket három részre lehet osztani: református, római katolikus és a zsidó temető. A legnagyobb területű ezek közül a református temető. A XIX. századtól a XX. század 40-es éveiiig terjedő időszak sírjainak megtalálását nehezítette a pontos temetkezési rendszer hiánya ezen időszakban. Egyes sírokból alig maradt fenn valami, sok esetben hiányzik a hagyományos kelet-nyugati irányú testhelyzet.

A református temető a város keleti részén helyezkedik el. Közel a város határához, a Kígyós falu felé vezető úton. A Puskin utcáról lehet megközelíteni. A református temetővel szemben a beregszászi katolikus temető helyezkedik el. A két temetőt csak az autópálya választja el. Területét tekintve a város református temetője

² PUNTIKÁN JÓZSEF – PUNTIKÁN TÜNDE: *A losonci református temető*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, Komárom–Dunaszerdahely, 2003. 24.

jóval nagyobb kiterjedésű, mint a vele szemben elhelyezkedő katolikus temető. A temető legnagyobb szélessége (nyugat–keleti) megközelítőleg 326 méter, melyet az út mentén mértem. Legnagyobb hosszúsága (észak–déli) nagyjából 255 méter. A temető területi képe nagyjából négyzet alakú, persze ez alatt azt értem, hogy határait nem vonalzóval húzták, tehát körvonalát megannyi kiszögellés és kanyar tarkítja.³

A beregszászi református temetőnek több bejárata is van. A legtöbb az út mentén található, valamint van egy nagyobb bejárata a Szőlőhegy utca felől, ezenkívül létezik még számos kisebb, nem hivatalos megközelítési módja a temetőnek. A temető területének délkeleti részén három kisebb bejárat, vagy éppen kijárat található. Egy kijárat a tudógondozó felé vezet, melyet drótkerítéssel különítenek el a temetőtől.

A beregszászi református temető területén két kút található, melyek egymástól nagy távolságra helyezkednek el. Az egyik a temető nyugati részén, a nagy kereszt mellett található, a másik ettől keletebbre, a temető központi részén van.

A temető régi arculata, szerkezete napjainkra teljesen megváltozott. A régi temető, vagyis a régebbi rész jóval keletebbre helyezkedett el, mint a jelenlegi. Ez azt takarja, hogy a régebbi sírok a jelenleg működő Mustang sportcentrum, valamint a temető közvetlen szomszédságában lévő tudógondozó kórház területén lehetett.⁴

A temetőben találhatunk fekete, illetve fehér márványtömböket is mintázatos acélkerítéssel. Sajnos, az 1860–1880-as években állított sírok többsége nagyon rossz állapotban van. Ennek oka a homokos talaj, ami miatt lecsúszott a föld a hegyről, és betemeti a sírköveket. Szintén kevés síremlék maradt épségben századunk '10–'40-es éveiből, ám itt nagy szerepet játszott elhanyagolt állapotuk is.⁵

Kutatásunk kezdetekor legelőször körbejártuk a temetőt, majd megrajzoltuk annak térképét. A sírkert területét 18 parcellára osztottuk, amelyeket az ábécé betűivel különböztettünk meg. Ezután megszámoztuk külön-külön parcellánként a sorok számát, valamint a sorokon belül a magyar és egyéb nyelvezetű sírokat. Ezáltal egy teljes képet kapunk arról, hogy a temető már vallásilag nem „tisztá”, hanem az idők során nemcsak katolikusok, hanem pravoszláv vallásúak is temetkeztek oda. A parcellákban számolt magyar és vegyes sírok is egy jó képet adnak arról, hogy hol lehettek a legkorábbi magyar sírok, és hová temetkeznek napjainkban a szláv nemzetiségűek.

A beregszászi református temető hozzávetőlegesen 8192 db sírt tartalmaz, amelynek több mint a fele, azaz 5473 db magyar nyelvű, ami az összes sír 67%-át teszi ki.

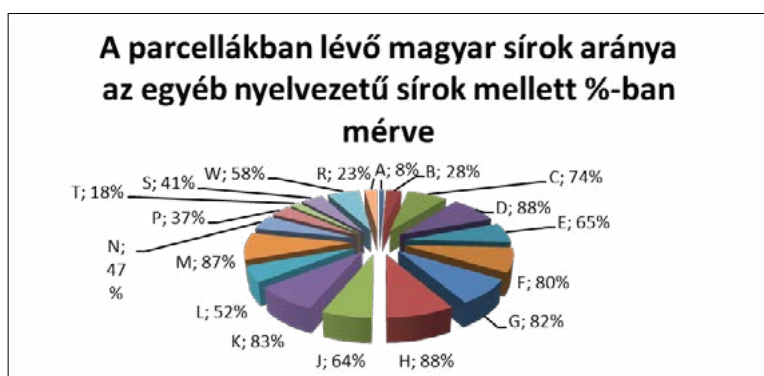
³ MAHURSZKI ANETT: *Adalékok a beregszászi református temető történetéhez és jellemzéséhez.* – In: *Acta Beregsasiensis.* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. 2011. X. évfolyam, 1. kötet. 146.

⁴ MAHURSZKI: i.m. 146.

⁵ VALERIJ RAZGULOV: *A beregszászi református temető történetéről.* // *Beregszász Hetilap,* 2000. június 22.

A temető legrégebbi sírjai többségben az északi, északkeleti, valamint a keleti részen találhatóak. A legújabbak értelemszerűen a déli és a délkeleti részen vannak, mivel itt bővítették utoljára a temetőt. A legpontosabban a következő diagram mutatja be a százalékos arányát a parcellákon belüli nemzetiségi arányoknak:

Elmondhatjuk, hogy a legtöbb magyar sír a D, H, K, L, G parcellákban van, ez azt is magyarázza, hogy a legfrissebben odatemetkezetteket az A, T, N, S, P parcellákban találjuk, vagyis a temetőnek a peremén, míg a D, amely a sírkert közepén található, 88%-ban magyar nyelvezetűek a sírfeliratok. Levonhatjuk azt a következtetést, hogy a temető magjában és keleti részén található sírok többségben magyarok, de az idő során a szláv nemzetiségűek fognak majd a peremére temetkezni, így egyre inkább bővülni fog a temető területe nyugati és déli irányban.

A beregszászi református temető igen fontos történelmi emlék a kárpátaljai magyarság számára. Kutatásával nemcsak területünk történelmébe kaphatunk betekintést, hanem a néprajztudomány szempontjából is számottevő kutatási terep.

A síremlékek díszítése és szimbólumvilága

A fejfa a halott képmásából (bálványból) személyi adatokat tartalmazó „*emlék-tábla*” lett. Az antropomorf elnevezések is a fejfa formák emberalak eredetére utalnak: láb, derék, mejj, váll, nyak, konty, törzs, homlok, szemöldök, kaláris (gyöngysor). A fejfán régen nem volt írás, a jelrendszeréből lehetett következtetni a halott nemére, katonai rangjára, vitézi, hősi tetteire, családi állapotára, korára, társadalmi és vagyoni helyzetére, elhalálozás idejére.⁶

A fejfákról már távolról megállapítható volt, ki nyugszik alatta, anélkül, hogy a feliratot elolvastuk volna. Ezen jelképek, díszítmények megóvása nemcsak egy hagyomány továbbélésének lehetőségét adja meg az utókor számára, de tiszteletet is nyújt az ősök, az elődök emlékezetének.⁷ Valamint ezeket a motívumokat a mai napig használják, ismerik azok jelentését. Sokszor ezek a szimbólumok a vallási hovatarozást akarják jelezni. Katolikus síremlékeken jellemző Szűz Mária vagy Jézus, angyalok ábrázolása. De gyakran többről van szó, mint közvetlen szimbólumok halmozásáról. Ilyen például, amikor különböző növényi motívumokkal, állati ábrázolással látják el a fejfákat.

A szimbólumok világát gyakran tekintik titkosnak, misztikusnak. Ebben az értelmezésben – a hieroglifákhoz hasonlóan – meg kell fejteni és újra meg kell tanulni jelentésüket. Kétségtelen, hogy bizonyos jelek – elsősorban a nem képszerű (non-ikonikus) szimbólumok, például a geometrikus jelek – kizárólag az azokat megalkotó kultúra ismeretében értelmezhetők, vagy – forrásértékű adatok híján – örökre némák maradnak. De a jelképek döntő hányada, a képszerű (ikonikus) jelek olyan természetességgel hordozzák jelentéseiket, hogy értelmezésük kézenfekvő. Nem igényel magyarázatot az, hogy az *oroszlán* elsődleges szimbolikus jelentésében miért a hatalom és az erő, a *bárány* pedig miért a gyengeség és a szelídség megtestesítője.⁸

A szimbólumok azért voltak nagyon fontosak a keresztény egyházak számára, mert a segítségükkel az írástudatlan embereket is tanítani tudták.⁹

A beregszászi református temető „átfésülése” alkalmával rengeteg ilyen szimbólummal találkozunk, amelyek többnyire minden temetőben előfordulnak, így tipikus keresztény jelképekről beszélünk. Az itt fellelt szimbólumok közül a leggyakoribbak az alábbiak, melyek jelentését a Pál József–Újvári Edit szimbólumtára, valamint Hoppál Mihály jelképtára alapján definiáltuk:

angyal – rendszerint szárnyas, emberi vonásokkal felruházott, légius, szellemi lény, közvetítő Isten és ember között.¹⁰ Igazából ezt a szimbólumot nem szükségszerű magyarázni, hiszen a holt test lelke angyal képében él tovább

⁶ DR. KÓS KÁROLY: *Népélet és néphagyomány*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1972. 227–237.

⁷ BALASSA IVÁN: *A magyar gyász-színek kérdéséhez*. Ethnographia, LVI/ 1945. 69–70.

⁸ PÁL JÓZSEF – ÚJVÁRI EDIT: *Szimbólumtár*. Balassi Kiadó, 2001. /http://balassikiado.hu/BB/netre/Net_szimbolum/szimbolumszotar.htm

⁹ BERYL DHANJAL: *Jelek és jelképek. Mút és jelen*. Ventus Libro Kiadó, 2011. 98.

¹⁰ HOPPÁL MIHÁLY – JANKOVICS MARCELL – NAGY ANDRÁS – SZEMADÁM GYÖRGY: *Jelképtár*. Helikon Kiadó, Gyula, 2000. 24.

a hozzátartozók szívében. A zsidó és ókeresztény hagyományban Isten követe (gör. *angelosz* 'hírnök', 'küldött'). Szellemlény; elsődleges szerepe az isteni és a földi szféra, a teremtő és a teremtett közötti közvetítés. Az ókeresztény művészetben →szárny nélküli férfialak jelenítette meg az angyalokat, csak a IV. századtól kezdődően ábrázolták szárnyas figuraként. 'Lélekvivő' jelentésben látható a →gyermek képében ábrázolt lelket égbe vivő angyal.¹¹

kereszt – a kereszt az egyetemes jelképek közé tartozik. Rajta halad keresztül a világ tengelye. Minden körülötte forog. Itt található a világegyetem középpontja, ő maga a világfa, Jákob lajtorjája, az eget és a Földet összekötő kapocs. Egyszerre jelképezi a szenvedést és a megbocsátást.¹²

rózsa – földi szerelem / Krisztus önfeláldozásának szimbóluma. Ahogy a fehér a tisztaságnak, úgy a vörös a vértanúságnak, a paradicsomba jutás jogának jelképe. Alapvetően női szimbólum; egyaránt jelképezhet az égi és a földi szférával, a halállal és az élettel kapcsolatos fogalmakat. Általában a szemérmesség, a szépség, a vágy, a szerelem, valamint az élet, a teljesség szimbóluma. Szirmainak száma szerint többfélélt jelenthet. A *Bibliában* az Isten törvényei szerint élő ember boldogsága hasonlatos a rózsa virulásához.¹³

kehely – tipikus protestáns jelkép. Ezzel a szimbólummal jelzik, többnyire a református vallási hovatartozású elhunyt sírján azt, hogy milyen vallást gyakorolt. Díszes, talpas ivóedény. A serleg, a pohár, a csésze és a kehely hasonló funkciójú és szimbolikájú edények. A zsidó és keresztény hagyományban szintén gazdag jelentésrendszer kapcsolódott hozzá. Az *Ószövetségben* →Ábrahám és Melkizedek találkozásakor a Melkizedek által használt boroskehely a tipológiai szimbolizmus szerint az eucharisztia kelyhének előképe (Ter 14,18). Jelentheti Isten büntetését, haragját, a pusztítást (Iz 51,17–22; Zsolt 75,9). Ezzel szemben a teli, túlesorduló pohár Isten adománya, jótéteménye, a szabadulás (Zsolt 23,5). A keresztény liturgiában a kehely a mise során az átváltozó →bor befogadására szolgáló talpas ivóedény. Ez a „kehely csodája”, a *mysterium calicis*, amely az Utolsó vacsorára és Krisztus feláldozására utal (Mt 26,27–28). Ezért a kehely a keresztény hűség jelképe, a teológiai erények közül a Hit attribútuma. Pál apostol az 1Kor 10,16 versében utal a Krisztussal való közösségre, amely a kehely által valósul meg. A keserű pohár a mártírium és egyben az üdv kelyhe is (Mt 26,39–42).¹⁴

liliom – tisztaság, Krisztushoz társítják (fehérsége miatt), sőt a középkori utolsó ítélet – ábrázolásokon a világbíró Krisztus szájából olykor liliom jó ki = a kegyelem szava.¹⁵

szegfű – jelentése kettős: egyfelől távol tartja a gonosz szellemeket, másfelől a szeretetnek is szimbóluma; pl. XVI. sz.-i esküvőkön a menyasszony szegfűből

¹¹ PÁL-ÚJVÁRI: i. m.

¹² BERYL DHANJAN: i. m. 102.

¹³ PÁL-ÚJVÁRI: i. m.

¹⁴ UO.

¹⁵ UO.

font koszorút ajándékozott völegényének (Cranach eljegyzési portréi). A keresztény szimbolikában a Krisztus és Szűz Mária közti misztikus jegyesi kapcsolatra is utalhat. Eredeti halvány rózsaszín színe miatt Krisztus testével, konkrétan a megtestesüléssel hozzák kapcsolatba. A szegfű angol neve, a *carnation*, a latin *carnatus* ('megtestesült') származéka. Emiatt gyakran jelenik meg az →Angyali üdvözlés ábrázolásain.¹⁶

gyertya – a megemlékezés szimbóluma, maga a nyugalmat, megbékélést hivatott jelképezni. Viaszból vagy faggyúból készített világítóeszköz. A fény, a Nap életadó erejének kifejezője. Mivel könnyen eloltható, az élet bizonytalanságát, az elenyészést is jelképezi. A kereszténységben elsősorban Krisztust, az Igazságosság napját, a világ fényét jelképezi. A *Biblia* alapján a Logosznak, a világ Fényének szimbóluma, így a keresztény szimbolikában Krisztus jelképe, aki meghalt az emberekért, hogy elhozza a megváltás fényét – ez pedig arra emlékeztet, ahogyan a gyertya megsemmisül, miközben fényt sugároz. Ezenkívül a gyertya a szentháromságot testesíti meg a láng, a kanóc és a viasz egysége folytán. A magyar néphit úgy mondja, hogy a mennyországban mindenkinek van egy égő gyertyája, s ameddig az lángol, addig él az ember.¹⁷

feszület – a keresztre feszített Jézus Krisztus jelképe.¹⁸ A keresztek, melyeken a megfeszített Krisztus alakja látható. Ilyeneket az 5. századtól kezdve ismerünk, mert korábban a keresztre feszítés megalázó voltának eleven emléke miatt (csak a legelvetemültebb bűnözőket és a rabszolgákat sújtották ezzel a kivégzési móddal) egyszerű kereszttel vagy rajta látható hallal, illetve báránnyal szimbolizálták Krisztus kereszthalálát. A mai típusú feszületek kialakulásától kezdve évszázadokon át csak élő Krisztust ábrázoltak a kereszten, ezzel mintegy isteni természetére és feltámadására utalva. Emberi mivoltát előtérbe helyező ábrázolások, melyeken holtan látható, csak a 10–11. századtól váltak általánosan elterjedté.¹⁹

urna – a temetési urnák, melyek a halott hamvait tartalmazzák, bizonyos értelemben az anyaméhet, az anyaföldbe való visszatérést jelképezik, de a ház szimbolikájához is kapcsolódhat, hiszen az urnák a halott földi maradványainak végső lakhelyeül szolgálnak. A keresztény szimbolikában a temetkezési urnák Krisztus sziklasírját idézik.²⁰

A bölcső–ágy–koporsó hármasság által jelzett életfolyamat utolsó stádiumának, a halálnak a megjelenítője. Az urnából kitörő tűz a feltámadás, a halál utáni élet jelképe. Egyiptomi ábrázolásokon a mérlegre állított urna a halott lelke (→mérleg). A római ember és →ház alakú halotti urnák a 'lélek' és a 'test' jelentést is hordozták.²¹

¹⁶ PÁL–ÚJVÁRI: i. m.

¹⁷ HOPPÁL–JANKOVICS–NAGY–SZEMADÁM: i. m. 77.

¹⁸ PÁL–ÚJVÁRI: i. m.

¹⁹ HOPPÁL–JANKOVICS–NAGY–SZEMADÁM: i. m. 68.

²⁰ Uo. 230. o.

²¹ PÁL–ÚJVÁRI: i. m.

kommunista csillag – bár ez korántsem keresztény jelkép, de a szimbólum világához csatoljuk az adott temetőnek, mivel számos szovjet sírral is találkozunk a temetőkutatásunk alatt. De elvétve sarló-kalapács szimbólumot is találtunk.

Gyakran botlunk bele jelképes számokba, ilyen például a két szál (rózsa, liliom, szegfű stb) virág, melynek páros száma határozottan a gyászra utal. A fejfa részének fő, egyben központi motívuma a fűzfa vagy egyszerűbb formájában az inda motívum.

– „Szomorú fűz hervadt lombja,
Ráhajlik a sírhalomra.”

Az inda motívum kiinduló pontja lehet az egy vésetű föld jelzésből vagy az edény különböző formátumaiból. A fűzfa ábrázolása a stilizált egy vésetű törzssel rendelkezőtől kezdve a gazdagabb kialakítású 3–7–9 elágazású fűzfáig terjed. A fűzfa törzse egyvésetű, kettős hullámvonalú vagy törzsábrázolású is lehet.²²

De gyakran találkozunk olyan szimbólummal, amely az elhunyt foglalkozására is utal, ilyen például a beregszászi református temető egyik sírkövére vésett hegedű is.

Nemcsak egy szimbólum lehet árulkodó jel az elhunyról, hanem maga a sírfelirat is mesél nekünk rengeteg mindent: az elhunyt nemét, akár származását, foglalkozását. Gyakran ezeknek a sírfeliratoknak rengeteg hasonlóságuk van, a névanyag mellett olvashatunk búcsúszövegeket, bibliai idézeteket, versikéket. A sírfeliratokban kicsi a változatosság, és jobbra hasonló formulákat találunk, mégis szükségesnek tartom néhányat bemutatni mint a népköltészet érdekes hajtását, megjegyezve, hogy itt maga a nép írja azokat, és nem a papok vagy a tanítók.²³

A protestánsok sírjain legelterjedtebbek s legváltozatosabb formai gazdagságúak a fából készült sírjelek. Bár az utóbbi időkben ezek helyét egyre inkább átvették a különböző más anyagokból készülő sírjelek. A fejfa formájának alakítási lehetőségeit a fatörzs mint kiinduló forma s a megmunkálás módja határozta meg. E meglehetősen szűk lehetőségek között mégis a változatok rendkívüli sokfélesége alakult ki.²⁴

A fejfa- és sírfeliratok az utóbbi másfél évszázad során terjedtek el. Ez idő alatt sajátos műfajt alakítottak ki a népköltészetben – a sírjel költészetét. Időbeli változataik mellett helyi s egyéni változatok is ismeretesek. Szerzőik sokszor nem maguk a földművesek, hanem papok, kántorok, tanítók, írnokok, jegyzők, rigmusfaragó parasztemberek. Ez a tény magyarázhatja a feliratok gyakran patetikus fogalmazásmódját, a városi sírfeliratok modorának utánzását. A feliratok tartalmi szerkesztésmódja azonos szabályokat követ: feltünteti az elhunyt nevét, illetve annak kezdőbetűit, s halálának évszámát. Ezekhez az alapadatokhoz aztán a halott személyére, illetve a rokonság fájdalmának kifejezésére vonatkozó – a sírjelek

²² DOMANOVSKY GYÖRGY: Beregmegyei fejfák. In: *A Néprajzi Múzeum Értésítője*. a Magyar Történelmi Múzeum Néprajzi Osztályának folyóirata, XXVIII. évfolyam. 1–4. szám. 1937. Budapest, 97.

²³ Uo.

²⁴ Uo. 91–98. o.

felirataiban általánosan használt – kiegészítő sablonokat fűznek. A szöveget minden esetben egy adott sablon nyitja: „*Itt nyugszik...*”, illetve zárja: „*Béke poraira. Nyugodjék békében*”. Gyakoriak a rövidítések, melyeknek nagybetűs sora egyúttal díszítőelem is, esetlegesen kicifrázott formában.²⁵

ABFTIRA = A Boldog Feltámadás Idejének Reménye Alatt

ABFTRA = A Boldog Feltámadás Reménye Alatt

ABFRA = A Boldog Feltámadás Reménye Alatt

SZ = Született

MH = Meghalt

BLPF = Béke Lengjen Porai Felett

BP = Béke Poraira

BH = Béke Hamvaira²⁶

Minden alkalommal, ha van kezdőformula (pl: ABFRA), akkor utána következnek az elhunyt adatai: neve, életkora, születési és halálozási dátuma, esetlegesen foglalkozása. A személyes adatokat követhették az ún. sírversek, melyek mindenkor a család igényeit elégítették ki.

A záróformula – mintegy lezárásképpen – a belenyugvást, megnyugvást volt hivatott kifejezni.

A sírversek mindenkor a család kívánalmaihoz kötődtek, de mindig az elhunyt adatai és a záró formula előtt kellett, hogy álljanak.²⁷

A beregszászi református temetőben számos sírverset gyűjtöttünk össze, amelyeket a teljesség igénye nélkül a következő típusokba csoportosíthatjuk²⁸:

1. Utolsó üzenetként írt rövid elköszönés, rövid, tömör és mindent elmondó:

„*Nagyon fáj, hogy itt hagyta,*

Elbúcsúzni sem tudta.

Tiéd a nyugalom, miénk a fájdalom.”

„*Te fájó szív,*

Megszüntél dobogni

Kiket úgy szerettél,

Nem tudnak feledni.”

„*Nagyon korán itthagytál,*

elbúcsúzni sem tudta.

Hiába várunk, nem jössz többé vissza.

Hulló könnyeinket e sírhalom issza.

Legyen álmod boldog itt lenni,

Nyugtassa meg a jó Isten”

²⁵ DOMANOVSKY: i. m. 91–98 o.

²⁶ NAGY DEZSŐ: A magyar fejfák és díszítményeik. *FA*, 2, 1974.

²⁷ DANKÓ IMRE: A hajdúböszörményi temetők költészete. In: *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve II*, 1975. 287.

²⁸ A többi összegyűjtött vers a BsC-munka CD-mellékletében olvasható.

*„Kedves hangod mindig hallom, kedves arcod mindig látom,
lépteidet lesem várom.”*

2. Bibliai idézeteket tartalmazó sírfeliratok, amelyek többnyire a szeretethimnusból vagy különböző feltámadással és megemlékezéssel kapcsolatos tartalommal rendelkeznek:

„A szeretet soha el nem fogy”

„Én vagyok a feltámadás és az élet, aki hisz énbennem, ha meghal is él.”

/János 11:25/

„Feltámadunk!”

3. Olyan sírverset is találtunk, amely arra utal, hogy milyen szerepet töltött be családjában az elhunyt, vagy utalhat a nemére, valamint azt is jelzi, hogy ki emlékezik meg róla a felirat üzenete alapján:

*„Nem tudja senki, mi is az igazi fájdalom,
míg édesanyját nem fedí sírhalom.”*

4. Nem ritka az az eset sem, amikor a holt test lelke angyal képében él tovább a hozzátartozók szívében, így angyalként tekintenek rá ezentúl, aki majd közben jár értük a mennyországban:

*„Örködjél felettünk
Vigyázz reánk
Légy védő angyalunk
Drága édesanyánk.”*

*„Szemünkben könny,
Szívünkben fájdalom.
Édes jó Anyánkat
fedi e sírhalom.*

*Legyen álma boldog itt lenn,
nyugtassa meg a jó Isten.”*

*„A jó szülőket feledni nem lehet,
Míg élünk, idehív a szeretet.”*

5. Előfordulnak olyan feliratok, amit az elhunyt nevében írtak, egy üzenet a sírhely mellett elhaladónak, halálának története, vagy élete végéig tartó tevékenységet, foglalkozást, vagy csak egy utolsó búcsúintést olvashatunk ezeken a síremlékeken:

„Munka és szorgalom volt életünk, legyen érte áldott pihenésünk”

*„Szívem nem fáj miattad
Szép hajad emlék szála
Már többé nem siratlak.
Jó itten már megpihenni
Ideleln már semmi nem fáj.”*

*„Szerettem volna élni köztetek,
De a sors másképp rendelkezett.
Küzdöttem, de már nem lehetett,
Szeretteim, Isten veletek.”*

6. Gyakori az olyan sírfelirat, versike, amely az elhunyt elhalálozási körülményeit írja le, majd ezután a Gondviselésnek könyörögnek túlvilági békéjéért:

„Egy őszi éjszakán életed véget ért, mint vihar a rózsát, a halál tépte szét. Szomorú az út, mely sírodhoz vezet, ha azon megyünk végig, a szívünk szakad meg. Virágerdő sűrűjében pihen egy szív csöndesen, rég nem dobban családjáért, messze vitted Istenem. Fölvitted a mennyországba, ahol angyalok élnek, édes égi dallamokat az ott élőknek zenélnek. Álmainkban találkozunk, beszélgetünk, nevetünk, ilyenkor a hétköznap is ünnepnap nekünk. De az álom elszáll, ha jó a pirkadat, könnyes lesz a párnánk egy pillanat alatt. Szemünk azért könnyes, mert hiányzol pótolni nem lehet, csak kell tanulni az életet élni Nélküled. Ígérjük még szívünk utolsóit nem dobban, nem feledünk, s szeretünk mindennél jobban. Ha majd egyszer mi is rátérünk erre az útra, tárt karokkal várjál ránk, s találkozunk újra. Mert a halál után nem jó az örök élet. Ott majd te vársz ránk, s átölelünk Téged.”

7. Vannak olyan sírversek is, amelyek az elhunyt nevében íródtak a szintén holt hozzátartozójának:

„Kedves férjem, Istenem, Istenem, ki valál mindenem, vedd angyaliddal, vidd mennyekbe lelkem. Eljött már a boldog óra, melyben visszaköltöztem, nyugszom az örök álomban, hitvesem mellett boldogan. Nem sajog már úgy mint régen szívem nem fáj miattad, szép hajad emlék szála. Már többé nem siratlak. Jöttem már megpihenni ideleln már. Nem fáj semmi.”

8. Előfordulnak imaszerű versek is:

*„Ha el is felejt majd a világ,
Nem is ismertek az emberek.
Örül lelkem, mert ismer az Isten,
Örökkön örökké, Ámen.”*

A beregszászi református temetőről készített vizsgálat még kezdetlegesnek tekinthető, mivel rengeteg forrásanyagot hordoz különböző szempontok alapján

a sírkert. A munka a temető feltérképezése és a sírok megszámlálása mellett a magyar és egyéb nyelvezetű feliratok arányát állapította meg a beregszászi református temetőben. Elmondhatjuk, hogy a sírkert nemzetiségi tartalmát tekintve 67%-ban magyar, ami leginkább a keleti és északi parcellákra jellemző, valamint a temető középső részében is azok aránya több mint 80%. Az idő múltával ezek természetesen változni fognak, így egy méltó képet adtunk a temetőben lévő adatok által Beregszász magyarságának jelenlegi helyzetéről.

FELHASZNÁLT IRODALOM

FORRÁSOK

Kutatási záró beszámoló kézirat (2011): Lehoczky Tivadar Intézet: A múlt „élő” tanúi – a temetők. Temető kutatás a kárpátaljai felső-Tisza-vidéki szórvány magyar településeken.

SZAKMUNKÁK ÉS TANULMÁNYOK

A munkácsi (kamjankai) régi magyar temető. Szerk: Gulácsy Géza. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2009.

BALASSA IVÁN: *A magyar falvak temetői*. Budapest, 1989, Corvina Kiadó.

BALASSA IVÁN: A magyar gyász-színek kérdéséhez. In: *Ethnographia*, LVI/ 1945.

BALASSA IVÁN: A magyar temetők néprajzi kutatása. In: *Ethnographia*. LXXXIV. 1973.

BALASSA IVÁN: „A székelyföldi Erdővidék temetői”. Debrecen, 1992.

BALÁZS LAJOS: *Menj ki lelkem a testből...* Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomonkoson. Csíkszereda, 1992.

CSANÁDI GYÖRGY: *Sorsfordító évek sodrásában*. Ungvár, 2004, PoliPrint Kiadó.

DANKÓ IMRE: A hajdúbosszörmenyi temetők költészete. In: *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve II.*, 1975.

DOMANOVSKY GYÖRGY: Beregmezei fejfák. In: *A Néprajzi Múzeum Értesítője*. A Magyar Történelmi Múzeum Néprajzi Osztályának folyóirata. XXVIII. évfolyam. 1–4. szám, Budapest, 1937.

DOMANOVSKY GYÖRGY: *A magyar nép díszítőművészete*. Budapest, 1981, Akadémiai Kiadó.

DR. KÓS KÁROLY: *Népelet és néphagyomány*. Bukarest, 1972, Kriterion Könyvkiadó.

KUNT ERNŐ: *Temetők népművészete*. Budapest, 1983, Covina Kiadó.

MAHURSZKI ANETT: Adalékok a beregszászi református temető történetéhez és jellemzéséhez. In: *Acta Beregsasiensis*. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. 2011. X. évfolyam, 1. kötet.

NAGY DEZSŐ: A magyar fejfák és díszítményeik. *FA*. 2, 1974.

Puntigán József – Puntigán Tünde: *A losonci református temető*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Komárom–Dunaszerdahely, 2003, Lilium Aurum Könyvkiadó.

ÁLTALÁNOS MŰVEK, LEXIKONOK

BERYL DHANJAL: *Jelek és jelképek. Mút és jelen*. 2011, Ventus Libro Kiadó.

HOPPÁL MIHÁLY – JANKOVICS MARCELL – NAGY ANDRÁS – SZEMADÁM GYÖRGY: *Jelképtár*. Gyula, 2000, Helikon Kiadó.

ORTUTAY GYULA: *Magyar Néprajzi Lexikon*. Ötödik kötet. Budapest, 1982, Akadémia Kiadó.

PÁL JÓZSEF – ÚJVÁRI EDIT: *Szimbólumtár*. 2001, Balassi Kiadó. /[http://balassikiado. hu/BB/netre/Net_szimbolum/szimbolumszotar.htm](http://balassikiado.hu/BB/netre/Net_szimbolum/szimbolumszotar.htm)

SAJTÓ

VALERIJ RAZGULOV: A beregszászi református temető történetéről. *Beregszász Hetilap*, 2000. június 22.